

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

І. Б. Ковтун,

*кандидат наук з державного управління, доцент,
в. о. декана факультету управління та економіки
Хмельницького університету управління та права,*

Т. В. Терещенко,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри державного управління та місцевого самоврядування
Хмельницького університету управління та права*

УДК 332.142 : 336.145.2

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БЮДЖЕТНОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ

Розкрито зміст соціально-економічного розвитку території. Визначено сутність та місце бюджетного механізму в бюджетній політиці держави, а також його значення у забезпеченні соціально-економічного розвитку окремих адміністративно-територіальних одиниць. Систематизовано основні складові частини та функції бюджетного механізму регулювання соціально-економічного розвитку територій. Обґрунтовано, що підвищення ефективності бюджетного механізму дасть змогу забезпечити вирішення ключових завдань соціально-економічного розвитку окремих адміністративно-територіальних одиниць України. Запропоновано конкретні заходи удосконалення бюджетного механізму регулювання соціально-економічного розвитку території.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, бюджет, бюджетна політика, бюджетний механізм.

У процесі регулювання соціально-економічного розвитку територій важливе місце займає політика у сфері державних та місцевих фінансів. При цьому основним її інструментом є бюджетний механізм, який суттєво впливає на соціально-економічний розвиток як окремих адміністративно-територіальних одиниць, так і держави в цілому. Від якості та своєчасності прийняття рішень з питань формування дохідної частини місцевих бюджетів, проведення податкової політики, державних і місцевих видатків та міжбюджетних відносин залежить збалансованість місцевих фінансів, рівень ефективності регулювання соціально-економічних процесів органами державної влади та місцевого самоврядування. У зв'язку з цим, зростає роль

© Ковтун І. Б., Терещенко Т. В., 2013

бюджетного механізму, завдяки якому фінансові ресурси держави та окремих територій можуть бути спрямовані на вирішення соціальних завдань, активізацію ділової активності, реалізацію програм місцевого значення тощо.

Дослідженням різних аспектів соціально-економічного розвитку територій, а також функціонування бюджетного механізму, формування доходів місцевих бюджетів, міжбюджетних відносин, удосконалення основ місцевого самоврядування через їх гармонізацію займаються такі вчені: Л. М. Алексеєнко [1], О. В. Величко [2], М. В. Жук [3], Ю. К. Зайцев [4], С. О. Криниця [5], П. В. Круш [6], О. А. Музика-Стефанчук [7], Т. О. Стеценко [8], О. П. Тищенко [8], В. М. Федосов [1], С. І. Юрій [1] та інші.

Незважаючи на значну кількість робіт з досліджуваної проблеми, актуальними залишаються питання розробки бюджетного механізму регулювання соціально-економічного зростання та напрямів посилення бюджетної самодостатності окремих територій нашої країни.

Метою статті є обґрунтування теоретичних положень щодо напрямів удосконалення бюджетного механізму регулювання соціально-економічного розвитку територій в умовах реформування економіки.

У сучасних умовах різко загострюються економічні й соціальні протиріччя. У цій ситуації найважливішим фактором подальшого ефективного, прогресивного розвитку є становлення сучасної наукової системи управління на всіх рівнях національної економіки, включаючи територіальний (місцевий та регіональний).

Важливим аспектом вивчення закономірностей і чинників є те, що соціально-економічним розвитком території є розуміння сутності самого процесу розвитку. Під розвитком насамперед розуміють будь-яку прогресивну зміну параметрів системи. При кількісній зміні мова йде про зростання чинників, зміна яких і визначає розвиток. При якісній зміні мова йде не тільки про структурні зміни, а також і про зміни, які приводять до отримання системою невластивих їй раніше характеристик [3, с. 15–23].

На сьогодні основною метою соціально-економічного розвитку більшості країн світу і їх окремих територій є поліпшення якості життя населення. Тому процес соціально-економічного розвитку поєднує три найважливіші складові:

— підвищення доходів, поліпшення здоров'я населення і підвищення рівня його освіти;

— створення умов, що сприяють зростанню самоповаги людей у результаті формування соціальної, політичної, економічної та інституційної систем, орієнтованих на пошану людської гідності;

— збільшення ступеня свободи людей, зокрема в економічній сфері.

Загалом, проживання на окремих територіях можна охарактеризувати:

— рівнем життя населення — рівень його добробуту, споживання благ і послуг, сукупність умов і показників, які характеризують ступінь задоволення основних життєвих потреб людей (доходи, житло, доступність товарів і послуг);

— способом життя населення — сукупність форм його повсякденної життєдіяльності, взята в єдності з умовами, що її визначають, і ціннісними орієнтаціями (прагнення до освіти, до активного відпочинку, ініціатива в роботі та житті);

— якістю життя населення — узагальнююча соціально-економічна категорія, яка суттєво доповнює й узагальнює поняття “рівень життя”, інтегруючи в собі не тільки рівень споживання матеріальних благ, а й задоволення духовних потреб, тривалість життя, якість середовища, що оточує людину, морально-психологічний клімат, душевний комфорт (інтерес до культури, політики, до участі в управлінні, вирішення державних і місцевих питань) [4, с. 11–12].

У цілому, на нашу думку, під соціально-економічним розвитком території доцільно розуміти об'єктивний, багатовимірний процес змін у її економіці та соціальній сфері, який характеризується цілеспрямованістю, тривалістю,

незворотністю, структурними та функціональними зрушеннями на основі раціонального використання трудових, матеріальних, технічних, фінансових, природних, інформаційних та інших місцевих ресурсів для забезпечення потреб і безпеки населення.

Вирішення соціально-економічних проблем розвитку як країни, так і її окремих адміністративно-територіальних одиниць забезпечується бездоганною роботою бюджетного механізму, який має значну кількість важелів, що уможливають здійснення державою та органами місцевого самоврядування розподільчих і перерозподільчих функцій та, у свою чергу, сприяє реалізації основних засад бюджетної політики. Реалізація бюджетної політики однозначно впливає на функціонування підприємств і організацій різних форм власності (такий вплив може спричиняти як позитивні, так і негативні наслідки для відповідних суб'єктів). Органи державної влади та місцевого самоврядування в межах виконання своїх повноважень мають право використовувати економічні (ставки податків, відсоткові ставки, штрафні санкції та ін.) та адміністративні (бюджетний та податковий контроль тощо) методи, за правильного застосування яких у бюджетному механізмі стимулюється розвиток суб'єктів господарювання та соціальної сфери.

Під бюджетною політикою прийнято розуміти сукупність "економічних і адміністративних заходів, що застосовує держава з метою стабілізації та підвищення ефективності національної економіки, використовуючи, головним чином, бюджетний та податковий механізми" [2, с. 83]. Сучасна бюджетна політика України повинна будуватися на принципах бюджетного унітаризму з обов'язковим врахуванням актуальної на сьогодні необхідності децентралізації влади із передачею на місцевий рівень повноважень, а головне – ресурсів (у першу чергу, бюджетних) для їхнього виконання. Лише децентралізація міжбюджетних відносин, у процесі реалізації якої мають поєднуватися інтереси центральних і місцевих органів влади, громадян, підприємницьких структур, може виступати концептуальною основою забезпечення сталого соціально-економічного розвитку територій. Вона є найбільш ефективною системою управління бюджетними коштами на місцях, що доведено практикою розвинених країн світу [9].

У цьому аспекті також варто наголосити на важливості стимулювання участі органів місцевого самоврядування у визначенні пріоритетів, розробці та реалізації довгострокових завдань, які дозволили б раціонально використовувати наявні ресурси при вирішенні проблем розвитку своєї території, адже завдання інтенсифікації розвитку територій вимагає активної участі місцевої влади через створення мотиваційних чинників (наприклад, оптимізація структури видаткової частини місцевого бюджету, необхідність вирішення життєвоважливих проблем території) всередині самих адміністративно-територіальних одиниць у партнерстві із населенням та приватним бізнесом.

Формуючи бюджетний механізм, місцеві органи влади територій повинні прагнути до забезпечення його найтіснішої відповідності до пріоритетних вимог бюджетної політики, що стане безперечною умовою реалізації її мети й завдань.

Бюджетний механізм має будуватися таким чином, щоб, по-перше, він міг слугувати уряду держави активним знаряддям ліквідації територіальних диспропорцій соціально-економічного розвитку, а по-друге, забезпечувати можливість місцевої влади активно впливати на розвиток підвідомчих територій.

Узагальнюючи різні підходи вчених щодо розуміння суті бюджетного механізму, можна дійти висновку, що досліджуване поняття варто розглядати з п'яти точок зору: як сукупність форм, методів, важелів, інструментів мобілізації й використання бюджетних коштів; як реальне втілення бюджетної політики та у широкому розумінні — активний інструмент її реалізації; як спосіб організації бюджетних відносин; як механізм управління бюджетним процесом; як механізм практичного використання бюджету для здійснення фінансової політики в державі.

Тобто фактично бюджетний механізм є інструментом приведення бюджетної системи у відповідність до зовнішнього середовища, що постійно змінюється, через застосування певних форм і методів бюджетного регулювання. Саме через бюджетний механізм органи влади впливають на структуру ВВП та соціально-економічні процеси на територіях. Він виступає зовнішнім проявом бюджету, що виявляється у бюджетній практиці, тому бюджетний механізм — це певна послідовність економічних та адміністративних дій відповідних органів держави, яка здійснюється у процесі формування і використання фінансових ресурсів бюджету. Характеристика складових елементів бюджетного механізму подана в табл. 1.

Таблиця 1

Характеристика елементів бюджетного механізму

Складові бюджетного механізму	Сутність і роль елементу
Бюджетне планування і регулювання	Визначаються фінансові можливості держави щодо фінансового забезпечення розвитку її економіки і соціальної сфери
Фінансові показники	Узагальнюючі (доходи і видатки, державний борг (зовнішній і внутрішній), рівень інфляції). Індивідуальні (рівень витрат бюджету на одну особу, розмір видатків, що сплачуються одним працюючим)
Нормативи	Характеризують певний рівень забезпечення видатків, різних видів витрат фінансових ресурсів
Ліміти	Є певними обмеженнями на витрати в інтересах держави, підприємця або громадянина
Резерви	Покликані нейтралізувати дію непередбачуваних факторів, що можуть виникнути в майбутньому
Система управління бюджетними коштами	Держава в особі її виконавчих і законодавчих органів влади встановлює методи розподілу національного доходу, форми грошових заощаджень, регулює види платежів, визначає принципи і напрями використання бюджетних коштів

Джерело: [10].

У процесі реалізації бюджетного механізму виконуються такі важливі функції: управління бюджетним процесом і бюджетними відносинами, формування бюджетних ресурсів, розподіл бюджетних ресурсів, використання бюджетних ресурсів, контроль та аналіз використання бюджетних ресурсів. Усі вони мають відчутний вплив на можливості розвитку територій і є основою досягнення позитивних результатів регіонального та місцевого соціально-економічного розвитку.

Необхідність підвищення ефективності бюджетного механізму на сьогодні стала одним із нагальних завдань, вирішення якого має позитивно вплинути на добробут кожного громадянина і розвиток усіх адміністративно-територіальних одиниць України.

Виходячи із вищенаведеного, вважаємо, що бюджетний механізм регулювання соціально-економічного розвитку територій повинен включати такі підсистеми (рис. 1):

1) забезпечуючі (використовуються під час прогнозування та бюджетного планування);

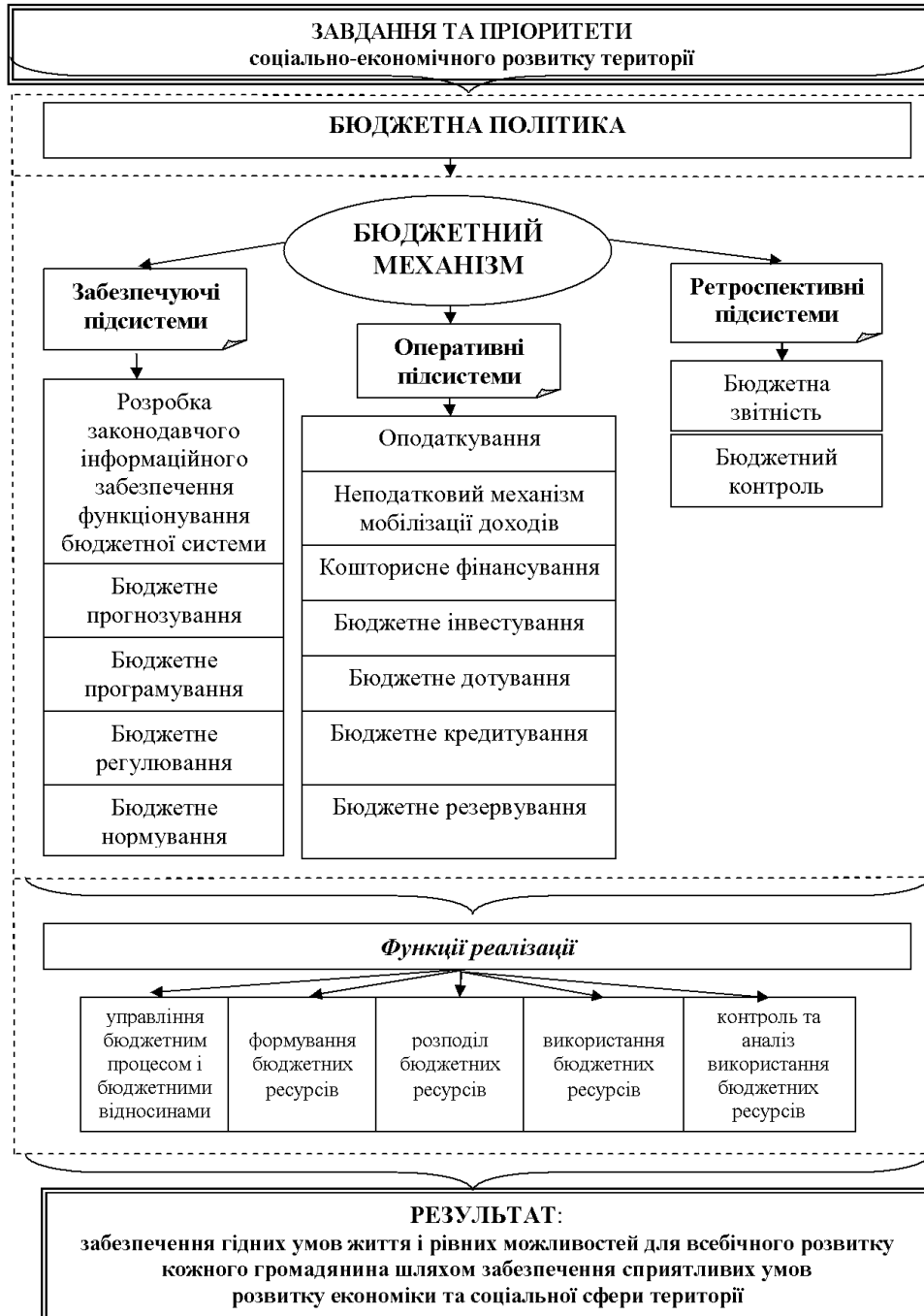

Рис. 1. Бюджетний механізм забезпечення соціально-економічного розвитку території

Примітка: складено авторами.

- 2) оперативні (використовуються у процесі виконання бюджетів);
- 3) ретроспективні (використовуються на заключних стадіях бюджетного процесу).

Бюджетний механізм території діятиме ефективно, якщо злагоджено функціонуватимуть усі його складові. Приводячи їх у дію, органи державної влади та місцевого самоврядування можуть спрямувати економічний і соціальний розвиток на підвідомчій території відповідно до потреб її громадян.

Виходячи з типових проблем соціально-економічного розвитку територій України, доцільно визначити основну мету та пріоритетні напрями їх розвитку. Вважаємо, що мета повинна полягати у забезпеченні гідних умов життя і рівних можливостей для всебічного розвитку кожного громадянина шляхом забезпечення сприятливих умов розвитку економіки та соціальної сфери території, поживлення економічної активності і відновлення тенденцій стійкого соціально-економічного зростання.

З метою удосконалення бюджетного механізму регулювання соціально-економічного розвитку території, необхідними є зміцнення бюджетної та фінансової дисципліни; підвищення якості адміністративних послуг, що надаються за рахунок місцевих бюджетів; покращення платіжної дисципліни суб'єктів господарювання; проведення видатків на утримання органів місцевого самоврядування, на виконання власних повноважень за рахунок власних та закріплених надходжень місцевих бюджетів. Реалізація цих та інших завдань дозволить забезпечити раціональне використання бюджетних коштів, підвищення якості надання послуг населенню, зменшення необґрунтованих витрат бюджетних ресурсів, а також належне виконання повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування. У цьому напрямі перспективним вбачається формування методики оцінки кореляційного зв'язку між показниками ефективності витрачання бюджетних коштів та параметрами соціально-економічного розвитку територій.

Список використаних джерел

1. *Юрій, С. І.* Фінанси [Текст] : підруч. / С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеєнко та ін. — К. : Знання, 2008. — 611 с.
2. *Величко, О. В.* Бюджетна політика та особливості її формування в умовах нестабільності соціально-економічного розвитку [Текст] / О. В. Величко // Економічний вісник Донбасу. — 2010. — № 1 (19). — С. 83–87.
3. *Жук, М. В.* Регіональна економіка [Текст] : підруч. / М. В. Жук. — К. : Академія, 2008. — 416 с.
4. *Зайцев, Ю. К.* Основні принципи формування концепції та моделі соціально-економічного розвитку України в умовах перехідного періоду [Текст] / Ю. К. Зайцев // Стратегія економічного розвитку України. — 2003. — Вип. 5. — С. 15–23.
5. *Криниця, С. О.* Бюджетне регулювання регіонального розвитку [Текст] / С. О. Криниця // Фінансовий простір. — 2012. — № 1. — С. 54–60.
6. *Круш, П. В.* Національна економіка: регіональний та муніципальний рівень [Текст] : підруч. / П. В. Круш. — К. : Центр учбової літератури, 2011. — 320 с.
7. *Музика-Стефанчук, О. А.* Органи публічної влади як суб'єкти бюджетних правовідносин [Текст] : монограф. / О. А. Музика-Стефанчук. — Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2011. — 384 с.
8. *Стеценко, Т. О.* Управління регіональною економікою [Текст] : навч. посіб. / Т. О. Стеценко, О. П. Тищенко. — К. : КНЕУ, 2010. — 471 с.
9. *Роменська, К. М.* Зарубіжний досвід бюджетного регулювання / К. М. Роменська // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії: Економічні науки. — № 2 (24) 2010. — С. 132–139 [Електронний ресурс] Національна бібліотека України

ім. В. І. Вернадського. — URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vddfa/2010_2/2_Romenska.pdf.

*Рекомендовано до друку кафедрою державного управління та місцевого самоврядування
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 1 від 4 вересня 2013 року)*

Надійшла до редакції 30.10.2013

Ковтун І. Б., Терещенко Т. В. Теоретические аспекты функционирования бюджетного механизма регулирования социально-экономического развития территории

Раскрыто содержание социально-экономического развития территории. Определена сущность и место бюджетного механизма в бюджетной политике государства, а также его роль в обеспечении социально-экономического развития административно-территориальных единиц. Систематизированы основные составные части и функции бюджетного механизма регулирования социально-экономического развития территорий. Обосновано, что повышение эффективности бюджетного механизма позволит обеспечить решение ключевых задач социально-экономического развития административно-территориальных единиц Украины. Предложены конкретные меры совершенствования бюджетного механизма регулирования социально-экономического развития территорий.

Ключевые слова: *социально-экономическое развитие, бюджет, бюджетная политика, бюджетный механизм.*

Kovtun, I. B.; Tereshchenko, T. V. Theoretical Aspects of the Functioning of Budgetary Mechanism of Regulation of Social and Economic Development of the Territory

The article deals with the content of socio-economic development of the territory. The essence of the mechanism and a budget in the public policy of the state and its importance in ensuring socio-economic development of individual administrative units are determined. The basic components and functions of budgeting mechanism of regulation of social and economic development of territories are systematized. The increase the efficiency of the budget will provide a mechanism to address key challenges of social and economic development of certain administrative units of Ukraine is proved. A specific budget improvement measures mechanism of regulation of social and economic development of territories is proposed.

Keywords: *socio-economic development, budget, budgeting, budget management, budget mechanism.*

